

बहुरूप गांधी

बहुरूप गांधी

अनु बंदोपाध्याय

प्रस्तावना

जवाहरलाल नेहरू

अनुवाद

शोभा भागवत

कजा कजा मरु प्रकाशन

बहुरूप गांधी

अनु बंदोपाध्याय

मराठी अनुवाद

शोभा भागवत

बहुरूप गांधी हे पुस्तक प्रथम १९६४ साली पॉप्युलर प्रकाशनने प्रकाशित केले होते.

दुसरी आवृत्ती १९७०

एनसीईआरटी १९९५

आदर इंडिया प्रेस २००४

प्रथम मराठी संस्करण २ ऑक्टोबर २००४

© कजा कजा मरू प्रकाशन

मुखपृष्ठ

मुद्रा

रेखाचित्र

आर.के. लक्ष्मण व निकी थॉमस

प्रकाशक

कजा कजा मरू प्रकाशन

द्वारा गरवारे बालभवन,

सारसबागेसमोर, पुणे ४११ ००२

फोन : (०२०) २४४४२१०९

मुद्रक

मुद्रा, ३८३ नारायण पेठ, पुणे ४११ ०३०

किंमत

रुपये ८०/-

माझ्या आईनं मला शिकवलं
सगळ्या कामांचा आदर करायला.....
तिला अर्पण!

प्रस्तावना

प्रधान मंत्री भवन
नवी दिल्ली

हे पुस्तक मुलांसाठी लिहिलं आहे; पण मोठी माणसंही ते आनंदानं वाचतील असा मला विश्वास वाटतो. त्यांना हे पुस्तक वाचून मोठा लाभ होणार आहे.

गांधीजी एखाद्या कल्पित कथेसारखे झाले आहेत. ज्यांनी त्यांना पाहिलेलं नाही, विशेषतः आजच्या मुलांनी, त्यांना असं वाटेल की ते म्हणजे कुणी असामान्य सुपरमॅन होते म्हणून त्यांनी एवढी मोठी कामं केली. त्यामुळे गांधीजींच्या जीवनातल्या सामान्य साध्या गोष्टी मुलांसमोर ठेवायला हव्यात. ह्या पुस्तकानं ते काम केलं आहे.

त्यांचं अनेक गोष्टींमध्ये रस घेणं हे असामान्य होतं आणि जेव्हा ते असा रस घेत तेव्हा ती गोष्ट ते अतिशय खोलात जाऊन करत. त्यांचा रस वरवरचा नव्हता. जीवनातल्या छोट्या छोट्या गोष्टी करतानाही ते ज्या प्रगल्भतेनं त्या करत त्यामुळे त्यांची माणुसकी लक्षात येते. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा तो पाया होता.

मला हे पुस्तक वाचताना आनंद झाला कारण या पुस्तकात गांधीजींचं राजकारणी आणि प्रसिद्ध व्यक्ती असं चित्रण केलेलं नाही तर विविध कामं ते कशी करत याबद्दल तपशीलवार लिहिलं आहे. त्यामुळे आपल्याला कदाचित गांधीजी जास्त चांगले समजतील.

जवाहरलाल नेहरू
नवी दिल्ली
१० मार्च १९६४

अनुवाद करताना

गांधीजी देशाला स्वातंत्र्य मिळवून देणा-या चळवळीचे नेता म्हणून माहीत होते पण त्यांचं महात्मापण अनेक छोट्या गोष्टीमधून उलगडत गेलं. स्वतः हातमागावर विणलेल्या खादीच्या साड्या कस्तुरबांना देणारे, त्यांची पोलकी शिवणारे, अनेकांचे केस कापणारे, सँडल्स बनवणारे, कपडे धुणारे, सुटाबुटात असतांना हातात खराटा घेऊन मुता-या साफ करणारे, ७८व्या वर्षी उकिडवे बसून सहका-यांना स्वयंपाकघरात खाक-याचं प्रात्यक्षिक दाखवणारे, आश्रमातली छोटी बाळं रात्रभर सांभाळणारे, ताटात गहू घेऊन ते निवडणारे, जात्यावर गहू दळणारे गांधीजी कुठे सर्वांना माहीत असतात? आज सगळीकडे मॅनेजमेंट, एफिशियन्सी वर्क कल्चर, स्मार्ट वर्क, टाइम मॅनेजमेंट याबद्दल शिकवलं जातं. पण असं जाणवतं की, गांधीजी सर्व मॅनेजमेंट गुरूंचे गुरू होते. त्यांना फक्त देशाचं स्वातंत्र्य नको होतं. प्रत्येक माणसाचं स्वातंत्र्य हवं होतं. स्वावलंबनाशिवाय स्वातंत्र्य शक्य नाही हे जेवढं देशाच्या बाबतीत खरं आहे, तेवढंच माणसाच्या बाबतीतही.

गांधीजींची जीवनशैली आज विशेष अनुकरणीय वाटते कारण चंगळवादाला शह देण्यासाठी याखेरीज संयमाचं, निर्धाराचं दुसरं साधन कुणाकडेच नाही. शिक्षण याचा अर्थ आयुष्यातले कष्ट नाहीसे होणं असा केला जातो. गांधीजी सर्व कष्टाची कामं किती आनंदानं, मनापासून करत हे वाचणं आपल्या डोळ्यात अंजन घालतं. एखाद्याची जीवनशैली मुळापासून बदलण्याची ताकद या पुस्तकात आहे असं मला जाणवलं पुस्तकाच्या लेखिका अनु बंदोपाध्याय यांनी अनुवाद आणि प्रकाशनाला अनुमती दिली, त्यांच्याविषयी कृतज्ञता! हे पुस्तक अनुवादित करण्यासाठी ज्यांनी प्रेरणा दिली त्या अरविंद गुप्तांना धन्यवाद! 'मुद्रा'च्या नीटस, तत्पर छपाईबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार!

दोन शब्द

ह्या पुस्तकाचं हस्तलिखित माझ्याकडे १९४९ पासून पडून होतं. १९४८ मध्ये मी डी.जी. तेंडुलकरांच्या “महात्मा” या पुस्तकाचं हस्तलिखित वाचलं. तेव्हा मी नुकतंच बंगालमधलं माझं कस्तुरबा प्रशिक्षण केंद्राचं काम सोडलं होतं. मी ग्रामीण भागात काम केलं होतं. माझ्या असं लक्षात आलं की, माझ्या भोवतालच्या प्रशिक्षणार्थी मुलींना आणि ग्रामीण लोकांना गांधीजींबद्दल फारच थोडी माहिती होती. ते गांधी जयंती साजरी करत, रोज सूत काढत आणि प्रार्थनाही करत. काहींनी स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला होता आणि तुरुंगातही गेले होते. पण गांधीजीचं खरं योगदान काय होतं ते त्यांना माहीत नव्हतं. कदाचित् मला चुकीचं समजलं असेल पण मला मनापासून तसं वाटलं मात्र.

मला अजूनही अनेकजणांबद्दल असंच वाटतं. रोज भेटणारी अनेक माणसं असतात, त्यातली काही सुशिक्षित असतात आणि त्या सर्वांना शारीरिक कष्ट नको असतात. माझा स्वतःचा श्रमप्रतिष्ठेवर विश्वास नाही पण शारीरिक श्रम किती कंटाळवाणे असतात हे मला माहीत आहे त्यामुळे माझ्या नोकरांचं काही कष्टाचं काम रोज मी करत असते अशासाठी की माझी कधीही अशी धारणा होऊ नये की चार पैसे टाकून कुणालाही मी स्वतःसाठी राबवून घेऊ शकते.

सामान्यतः लोक आपल्या पोटापाण्यासाठी नाइलाज म्हणून जे कष्ट करतात, ती सर्व कामं गांधीजी आनंदानं करीत असत हे सिद्ध करण्याचा मी प्रयत्न केला आहे. काही गोष्टी मी हेतुपूर्वक पुनःपुन्हा लिहिल्या आहेत. मला यातून गांधीजींचे अंध भक्त तयार

करण्याची इच्छा नाही. माझी एवढीच इच्छा आहे की, गांधीजींची ओळख नव्या पिढीला फक्त राष्ट्रपिता किंवा स्वातंत्र्य मिळवून देणारे नेता एवढीच असू नये आणि त्यांनी त्यांना समजून घ्यावं आणि मग त्यांच्यावर टीका करावी.

ह्या पुस्तकाची संकल्पना माझी आहे. मी ते कुमारांसाठी लिहिलं आहे. डी.जी. तेंडुलकरांच्या "महात्मा" पुस्तकातून सर्व मजकूर घेतला आहे. ह्या छोट्या पुस्तकासाठी मी त्यांची अतिशय ऋणी आहे. मला माझ्या भावना शब्दात व्यक्तही करता येणार नाहीत. श्री. एन.जी. जोग यांनी माझं हस्तलिखित वाचलं. श्री. एम. चलपती राव यांनी नॅशनल हेराल्डमधली वीस रेखाटणं या पुस्तकासाठी वापरायला परवानगी दिली.

श्री. आर. के. लक्ष्मण यांनी माझ्या पुस्तकासाठी चित्रं करून दिली त्याबद्दल मी त्यांची ऋणी आहे.

जवाहरलालजींनी पुस्तकाला प्रस्तावना लिहून दिली याबद्दल त्यांचीही मी अतिशय आभारी आहे.

हजारो तरुण मुलं हे पुस्तक वाचतील त्यातल्या एकानं जरी गांधीजींनी केलेली कामं आचरणात आणली तरी मला आनंद होईल.

अनु बंदोपाध्याय

अनुक्रमणिका

१.	कर्मवीर	१
२.	बॅरिस्टर	५
३.	शिंपी	१३
४.	धोबी	१६
५.	न्हावी	१९
६.	भंगी	२४
७.	चांभार	३१
८.	नोकर	३७
९.	स्वयंपाकी	४३
१०.	डॉक्टर	४८
११.	परिचारक	५४
१२.	शिक्षक	५८
१३.	विणकर	६५
१४.	सूत काढणारे	६९

१५.	बनिया	७६
१६.	शेतकरी	८४
१७.	लिलाव करणारे	९१
१८.	भिकारी	९४
१९.	डाकू	१०१
२०.	कैदी	१०९
२१.	सेनापती	११८
२२.	लेखक	१२६
२३.	पत्रकार	१३५
२४.	मुद्रक व प्रकाशक	१४२
२५.	नवीन पद्धती आणणारे	१४६
२६.	गारुडी	१५४
२७.	पुरोहित	१६०
	घटनाक्रम	१६७